

гідрологічні умови для вирощування високопродуктивних лісових насаджень за участі в їх складі дерев-медоносів та дерев-пилконосів.

Крім створення нових перспективних заповідних об'єктів, в структурі регіональної екомережі ми пропонуємо в її структурних компонентах передбачити зони оптимізації традиційного природокористування в системі «лісове господарство- бджільництво». Необхідно особливо звернути увагу на даний процес в умовах проектування Дністровського, Бузького та Південно-Подільського (Південноукраїнського) екологічних коридорів, оскільки в межах цих коридорів розташовані лісгосподарські підприємства з найбільшими частками насаджень медоносів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Даний напрямок досліджень є актуальним в умовах пошуків гармонізації шляхів в системі невиснажливого природокористування та збереження біотичного різноманіття. Поєднання альтернативності галузі бджільництва та традиційності галузі лісового господарства на базі еколого-збалансованих принципів господарювання є важливим інструментом досягнення цілей сталого розвитку регіонів.

Запровадження даної концепції дозволить вести економічну діяльність та отримувати прибутки різним суб'єктам господарювання з мінімізацією впливу на стан навколишнього природного середовища регіону в цілому. Збільшення площ лісів в категорії захисності «насаджень-медоносів» в умовах Східного Поділля дозволить компенсувати втрати від зниження рівня ведення традиційної лісгосподарської діяльності, замінюючи її збільшенням надання екологічних послуг «насаджень-медоносів» власне лісниками бджолярам, що в свою чергу дозволить зберегти лісові ландшафти регіону цілісними та неперушними.

Список використаних джерел

1. Леонтьяк Г.П., Гордиенко М.И., Криницький Г.Т., Леонтьяк Н.Г. Экологическая роль дикорастущих плодовых растений в лесных насаждениях. Кишинева: Штиинца, 2003. 433 с.
2. Мудрак О. Екологічна безпека Вінниччини. Монографія / За заг. ред. О. Мудрака. Вінниця: ВАТ «Міська друкарня», 2008, 456 с.
3. Разанов С.Ф., Недашківський В.М., Разанов О.С. Основи технології виробництва продукції бджільництва: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 196 с.
4. Разанов С.Ф., Хаєцький Г.С., Алексєєв О.О., Гуцол Г.В. Оцінка лісових нектаропилконосних дерев та ефективність використання їх у медоносному конвеєрі бджіл в умовах Вінниччини. *Сільське господарство та лісівництво*. Збірник наукових праць ВНАУ. № 12. 2019. С. 214-224.
5. Урушадзе О.Т., Урушадзе Т.Ф., Нагорнюк О.М., Мудрак О.В., Дребот О.І. За наук. ред. О.І. Фурдичка. Агрорісівництво: еколого-збалансований розвиток: навчальний посібник. Тбілісі-Київ-Херсон «Гельветика». 2019. 482 с.

УДК 502 [1+2+4+9]:712 (477.43-25)

Казімірова Л.П., к. б. н., доцентка

кафедри екології та біологічної освіти

Хмельницького національного університету

Шестопап О.В., здобувач вищої освіти ОП “Екологія”

Хмельницького національного університету

ЗАПОВІДНІ УРОЧИЩА У ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОМУ ФОНДІ УКРАЇНИ ТА ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Серед усіх категорій природно-заповідного фонду (ПЗФ) України заповідні урочища вирізняються особливостями організації, режиму охорони та функціонування.

Разом із пам'ятками природи і національними парками вони є однією з найстаріших форм охорони природних комплексів. Перші заповідні урочища для охорони пралісів організовані 1838 року в колишній Чехословаччині [3].

Особливості заповідних урочищ визначені в самій назві цієї категорії. Ландшафтознавці вважають урочище природно-територіальним комплексом, який утворений у межах частини або цілої мезоформи рельєфу, з однаковою напрямленістю руху вод і твердого матеріалу, однорідністю літологічних відмін ґрунтоутворюючих порід (глини, суглинки, піски тощо), однотип-

ним поєднанням теплоти й зволоження, ґрунтових відмін і рослинності. В лісових урочищах зберігається один тип лісорослинних умов. Прикладами характерних урочищ рівнинних ландшафтів можуть бути плоска вододільна рівнина на суглинках, надзаплавна тераса певного рівня однакової будови, верховий болотний маси, незначна балка або яр, що врізані в однорідні породи, схил долини або великої балки тощо.

Урочище є основною морфологічною одиницею ландшафту, а також основним об'єктом польових ландшафтних картографувань і виділяється при ландшафтному дослідженні [1].

Згідно статті 29 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [4] заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані. Тобто вимогою для території заповідного урочища є відокремленість і цілісність ландшафту.

Функціональне призначення заповідних урочищ – це збереження у природному стані цілісних ландшафтів, тому й згаданим Законом на їх території встановлюється суворий заповідний режим – тут забороняються всі види рубок, у тому числі санітарні, рубки формування і оздоровлення лісів, видалення захаращеності та будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються у природних комплексах, включених до їх складу, відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників [4].

За режимом охорони (режимом невтручання) заповідні урочища тотожні з природними заповідниками та заповідними зонами біосферних заповідників і національних природних парків. Ці природно-заповідні території є загальнодержавного значення, в той час як заповідні урочища є категорією ПЗФ України виключно місцевого значення (як і регіональні ландшафтні парки).

Оголошення заповідних урочищ провадиться без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів. На цих територіях не створюються природоохоронні установи, а для управління ними – спеціальні адміністрації. Власники або користувачі земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів, оголошених заповідними урочищами, беруть на себе зобов'язання щодо забезпечення режиму їх охорони та збереження» [4].

Вивчення біоландшафтного різноманіття заповідних урочищ може не мати постійного моніторингового характеру, а провадиться науковими установами періодично.

Станом на 1.01.2023 року у структурі ПЗФ України є 8889 територій та об'єктів загальною площею 4173017,511 га. Серед них – 810 заповідних урочищ загальною площею 96473,2 га, що становить 9,1 % від площі природно-заповідного фонду України та 2,3 % від загальної кількості природно-заповідних територій та об'єктів (таблиця 1) [2; 5].

За кількістю лідирує Івано-Франківська область, де функціонує 207 заповідних урочищ, що становить 25,6 % від загальної кількості заповідних урочищ України. Займаючи 7522,018 га, вони складають лише 7,8 % від загальної площі заповідних урочищ держави та 2,8 % від загальної площі ПЗФ області. За кількістю заповідних урочищ вирізняються Рівненська (96 од.), Кіровоградська (57 од.), Черкаська і Чернігівська (по 52 од.), Полтавська (48 од.) адміністративні області.

У Одеській адміністративній області оголошено 4 заповідних урочища загальною площею 14636,0 га, які складають 15,17 % від загальної площі заповідних урочищ України та 8,79 % від загальної площі природно-заповідного фонду Одещини.

Чернігівська і Волинська області також вирізняються найбільшою часткою площі заповідних урочищ у ПЗФ, яка становить відповідно 6,98 % (17546,2608 га) та 6,83 % (15064,12 га).

Найменшу кількість і площу у своїй структурі містять ПЗФ Запорізької (2 од., 0,06 % від площі), Дніпропетровська (3 од., 0,46 %), Тернопільська (5 од., 0,39 %). Через незначну площу малою є частка заповідних урочищ у Сумській (26 од., 0,20 %), Херсонській (10 од., 0,28 %), Київській (24 од., 0,55 %), АР Крим (7 од., 0,54 %), Донецькій (12 од., 0,78 %).

ПЗФ Хмельницької області станом на 1.01.2023 року становить 536 територій та об'єктів загальною площею 313084,3963 га. Показник заповідності області складає 15,18 % [5].

У структурі природно-заповідний фонду Хмельницької області є 20 заповідних урочищ загальною площею 1538,5 га, які становлять 2,49 % від загальної кількості та 0,46 % від загальної площі природно-заповідного фонду України (таблиця 2).

**Заповідні урочища в структурі природно-заповідного фонду
адміністративних областей України**

Адміністративна область	Природно-заповідні території та об'єкти		Показник заповідності, %	Заповідні урочища				
				кількість		площа		% від заг. площі ПЗФ
	од.	площа га		од.	% від заг. кількості ЗУ	га	% від заг. площі ЗУ	
Вінницька	433	60183,5437	2,27	30	3,70	734,4	0,76	1,22
Волинська	397	220387,712	10,94	27	3,33	15064,12	15,61	6,83
Дніпропетровська	182	100071,0931	3,13	3	0,37	466,4	0,48	0,46
Донецька	188	101575,2244	3,83	12	1,48	800,7	0,82	0,78
Житомирська	268	142200,3079	4,77	–	–	–	–	–
Закарпатська	504	206374,7431	16,18	12	1,48	2848,1	2,95	1,38
Запорізька	347	138518,4433	5,10	2	0,24	95,0	0,09	0,06
Ів.-Франківська	570	225542,5325	16,19	207	25,58	7522,018	7,79	3,33
Київська	279	293099,9321	10,42	24	2,96	1617,0	1,67	0,55
Кіровоградська	233	100517,0374	4,09	55	6,79	3197,1	3,31	3,18
А.Респ.Крим	197	219319,36	8,41	7	0,86	1205,3	1,24	0,54
Луганська	204	93221,0311	3,49	20	2,47	3159,5	3,27	3,38
Львівська	408	173613,878	7,95	37	4,57	2823,4	2,92	1,62
Миколаївська	150	78048,1999	3,17	13	1,60	3656,7	3,79	4,68
Одеська	128	166343,0336	4,99	4	0,49	14636,0	15,17	8,79
Полтавська	396	143156,516	4,98	48	5,93	7116,2	7,37	4,97
Рівненська	331	225028,2366	11,22	96	11,86	3328,6	3,45	1,47
Сумська	309	179420,7533	7,53	26	3,21	369,6	0,38	0,20
Тернопільська	656	123906,4944	8,96	5	0,61	492,2	0,51	0,39
Харківська	247	74877,0995	2,38	9	1,11	2537,2	2,62	3,38
Херсонська	84	319315,9841	11,22	10	1,23	902,0	0,93	0,28
Хмельницька	536	313084,3963	15,18	20	2,47	1538,5	1,59	0,49
Черкаська	579	71716,5166	3,43	52	6,42	3725,97	3,86	5,19
Чернівецька	349	104457,35	12,90	38	4,69	1072,5	1,11	1,02
Чернігівська	679	251229,6344	7,87	52	6,42	17546,2608	18,18	6,98
м. Київ	226	21567,4377	25,80	–	–	–	–	–
м. Севастополь	12	26241,02	30,37	1	0,12	18,44	0,01	0,07
Всього	8889	4173017,511	6,91	810	100,00	96473,2088	100,00	–

Примітка. ПЗФ – природно-заповідний фонд, ЗУ – заповідне урочище

Найбільшим за площею є заповідним урочище «Березина» (Ярмолинецька селищна територіальна громада), його площа становить 407,0 га (26,45 % від загальної площі заповідних урочищ області). «Михайлівцецьке» заповідне урочище площею 253,0 га становить 16,44 % від площі заповідних урочищ Хмельниччини.

В ПЗФ адміністративних районів Хмельницької області заповідні урочища розташовані нерівномірно (таблиця 3). Так, у Хмельницькому адміністративному районі функціонує найбільша кількість заповідних урочищ – 13 од. (1131,4 га), що становить 65,0 % від загальної кількості заповідних урочищ в області та 73,5 % від їх площі.

У Шепетівському адміністративному районі знаходиться 6 заповідних урочищ площею 227,1 га, що становить 30,0 % від загальної кількості та 14,7 % від загальної площі заповідних урочищ Хмельницької області. Хоча до складу ПЗФ Кам'янець-Подільського адміністративного району входить лише одне заповідне урочище «Жабинецька дача» (180,0 га), його площа становить 11,6 % від загальної площі заповідних урочищ області.

Заповідні урочища Хмельницької області

Назва	Площа		Рік оголошення	Розташування на території об'єднаної територіальної громади	Розташування в адміністративному районі
	га	% від площі ЗУ в області			
Семенівське	13,3	0,86	2002	Білогірська селищна	Шепетівський
Адамове займище	7,0	0,45	2000	Ізяславська міська	
Гайок	30,0	1,94	1992	Ізяславська міська	
Круглик	90,0	5,84	1993	Плужненська сільська	
Радощівське	60,9	3,95	1994	Ізяславська міська	
Вільшина	25,9	1,68	1998	Нетішинська міська	
Запуск	5,7	0,37	1993	Городоцька міська	Хмельницький
Козацький яр	8,0	0,51	1994	Городоцька міська	
Скеля	22,5	1,46	1989	Городоцька міська	
Липник	59,9	3,89	1994	Деражнянська міська	
Михайлівцецьке	253,0	16,44	1990	Щиборівська сільська	
Радіснянське	38,0	2,46	1994	Щиборівська сільська	
Грабарка	8,3	0,53	1982	Летичівська селищна	
Козачки	28,0	1,81	1982	Летичівська селищна	
Морозівське	10,0	0,64	1993	Миролубненська сільська	
Корчі	52,0	3,37	2007	Лісовогринівцецька сільська	
Лезнівецьке	114,0	7,40	1977	Хмельницька міська	
Березина	407,0	26,45	1977	Ярмолинецька селищна	
Корнаківський ліс	125,0	8,12	1982	Солобковецька сільська	
Жабинецька дача	180,0	11,69	1988	Гуківська сільська	Кам'янець-Подільський

Таблиця 3

Заповідні урочища в адміністративних районах Хмельницької області

Адміністративний район	Кількість		Площа	
	од.	% від загальної кількості	га	% від загальної площі
Хмельницький	13	65,0	1131,4	73,5
Шепетівський	6	30,0	227,1	14,7
Кам'янець-Подільський	1	5,0	180,0	11,6
Всього	20	100,0	1538,5	100,0

Значна протяжність території Хмельницької області з півночі на південь – 220 км, в той час як з заходу на схід лише 120 км, обумовлює істотну відмінність ґрунтово-кліматичних умов, ландшафтів та біоти. Досить наближено адміністративний поділ області відповідає її природних зонам Хмельниччини: Шепетівський адміністративний район (осередком є Мале Полісся), Хмельницький (Верхнє Побужжя), Кам'янець-Подільський (Середнє Придністров'я). Бачимо найбільше представлення заповідних урочищ на території Верхнього Побужжя.

Заповідні урочища Хмельницької адміністративної області створені з метою збереження лісових, лучних та водно-болотних екосистем (таблиця 4).

Серед заповідних урочищ Хмельницької області найбільше представлені заповідні урочища, де об'єктом охорони є лісові екосистеми. Таких урочищ є 14 од. (1343,9 га), що становить 87,3 % від загальної площі заповідних урочищ області. Серед них найбільше за площею заповідне урочище «Березина» (407,0 га) у Хмельницькому районі. Лучні ділянки представлені трьома заповідними урочищами загальною площею 98,9 га (6,4 % від площі заповідних урочищ Хмельниччини). У Хмельницькій області створено 3 заповідних урочища для збереження водно-болотних угідь загальною площею 95,7 га або 6,2 % від загальної площі заповідних урочищ.

Класифікація заповідних урочищ Хмельницької області за типом охоронюваних екосистем

Екосистеми	Кількість		Площа	
	од.	% від загальної кількості	га	% від загальної площі
Лісові	14	70,0	1343,9	87,3
Лучні	3	15,0	98,9	6,4
Водно-болотні	3	15,0	95,7	6,2
Всього	20	100,0 %	1538,5	100,0 %

Збільшення площі ПЗФ, згідно євроінтеграційних зобов'язань України, вимагатимуть дієвої та наполегливої державної політики щодо створення нових природно-заповідних територій, серед яких помітне місце мають зайняти заповідні урочища, як важлива форма охорони особливо цінних і ще збережених природних комплексів на регіональному (локальному) рівні.

Список використаних джерел

1. Василега В.Д. Ландшафтна екологія: навчальний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. 303 с.
2. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс]. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Режим доступу: https://data.gov.ua/dataset/mepr_05
3. Заповідна справа в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. Київ: 2003. 306 с.
4. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс]: закон України; прийнято Верховною Радою України 16 черв. 1992 р. (офіц. текст: за станом на 23 бер. 2023 р.). Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
5. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні [Електронний ресурс]. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/regionalni-dopovidi-pro-stand-navkolyshnogo-seredovyshha-v-ukrayini>

УДК 581.526.42(524.2.3):502.7(477.42)

Коніщук В.В., доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу охорони ландшафтів, збереження біорізноманіття і природозаповідання Інституту агроекології і природокористування НААН

ЕКОСОЗОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ І ПАЛЕОЕКОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВІДКЛАДІВ ВЕРХОВОГО БОЛОТА СТЕЛЬМАХОВЕ

Анотація. Частково осушене після меліоративних робіт болото (торфовище) Стельмахове майже не досліджене, знаходиться на північний схід від села Малі Кліщі у міжріччі Ослів і Звіздаль (Житомирська обл., Україна). На території урочища знаходиться кілька водних блюдець, відкритих заболочених лук, а також лісові фітоценози (переважно із сосни звичайної). Визначення сучасного екологічного стану болота дуже важливе для моніторингу гідрорежиму, сукцесій, обґрунтування природоохоронних заходів та ін. Незважаючи на часткову осушувальну меліорацію території, ця екосистема дуже важлива як «депо» карбону та парникових газів, унікальний екотоп поширення гідрогелофільних видів флори і фауни, а також як екобар'єр нівелювання і запобігання негативних погодно-кліматичних змін, пірогенних явищ, антропогенних впливів.

Ключові слова: природний заповідник «Древлянський», збереження екосистем, торф, екологічний менеджмент і моніторинг

У межах Древлянського природного заповідника болота і торфовища малопоширені, здебільшого серед водно-болотних угідь переважають заплавні луки, річки, стави тощо. Розподіл площі заповідника за типами рослинності є наступним: ліси – 54,68 %; луки – 34,58 %; болота – 0,12 %.